

Den borgerlige stats afledningsproblem*

Det borgerlige samfunds overflade, staten og produktionens almene rammebetingelser.

Sybille von Flatow

Freerk Huisken

Vi bringer her første del af en artikel om den borgerlige stats politøkonomiske afledning. Anden del, som bringes i næste nummer af KURASJE, beskæftiger sig med det borgerlige samfunds overflade, staten og det borgerlige samfunds overflade, den borgerlige stats funktioner og form, m.v.

Den del af artiklen, vi bringer i dette nummer, indeholder en kritik af den mangelfulde og usystematiske afledning af den borgerlige stat hos de seneste, vigtige statsdiskussionsbidrag (Müller/Neusüss, Projekt Klassenanalyse og E. Altvater), og forsøger at problematisere og præcisere, hvad man skal forstå med den borgerlige stats afledning, d.v.s. hvordan den borgerlige stat konkret kan forstås som et nødvendigt resultat af den borgerlige produktionsmåde.

* De efterfølgende overvejelser, som først er publiceret i *Probleme des Klassenkampfs*, nr. 7, s. 83-153, er fremkommet i forbindelse med et arrangement på Bremen Universitet. I artiklens metodiske afsnit, især afsnittene om »overflade«, støtter den sig til den diskussion, som vi har deltaget i siden begyndelsen af 1972 i Erlangen, og som vi senere har videreført i Bremen. Nogle resultater af »overflade«-diskussionen publicerede MARXISTISCHE GRUPPE/Theoriefraktion (Erlangen) i december 1972 i CIRKULAR nr. 3 under titlen »Zur Oberfläche des Kapitals«. Her bringes første afsnit; resten af artiklen vil fremkomme i det næste nummer af KURASJE.

I. Nogle problemer i den nuværende diskussion omkring den borgerlige stats historisk-materialistiske begreb.

Der er påfaldende bestræbelser for at udvikle en historisk-materialistisk teori for den borgerlige stat i den nuværende rekonstruktionsfase af den marxiske teori. Disse bestræbelser vanskeliggøres primært, fordi spørgsmålet om forholdet mellem kapitalens almene begreb og empiri besvares på forskellige måder eller ikke engang opstilles som spørgsmål; af den grund frembringer der også heterogene karakteriseringer og afledninger.

Forholdet mellem almen begreb og empiri kan ikke mere være et problem dér, hvor »pressede begreber« på forhånd forveksles med tilvænnning til en terminologi, og hvor analysen af et konkret stykke tidshistorie ikke er et problem, idet den efter sigende allerede er tilstrækkeligt gennemført i den historisk specifikke revolutionstaktiks teoretiske grundlag (Lenins imperialisme-teori);¹ alt sammen fordi udvælgelsen af empiriske fænomener alene har det formål at verificere den uden spørgsmål overtagede imperialisme-teori. Denne forklaringskematik, hvorunder også staten subsumeres, er af en besættende simpelhed hos disse grupper (»KPD«, KSV, KB-grupper, KSB...²): imperialismen medfører »rædsel, elendighed, undertrykkelse, demoralisering og ruin«³ og gør også statens klassekarakter stadig mere synligt, hvad den må fremme enhver tendens af som bourgeoisiets komité. Staten er her væsentlig identisk med hær, politi, retsvæsen, etc.⁴ Dens andre funktioner, f.eks. på socialpolitiske, arbejdsretlige eller uddannelsespolitiske områder, må, når det medfører åbenlyse forbedringer i arbejderklassens situation - tænk på det historiske eksempel med arbejdsdagens retslige regulering, fabrikslovgivningen, men også på aktuelle forholdsregler som forbedring af opsigelsesbeskyttelsen, fabrikslægelov, etc. - altid fortolkes som rent bedrag- og tilsløringsmanøvrer ifølge dette forklaringsmønster. Indskrænkningen til den egentligt tautologiske bestemmelse af den borgerlige stat som klassestat⁵ har som resultat, at enhver politisk fremtrædelse af denne oven

1. De to vigtigste, nyeste offentliggørelser om Lenins revolutions- og imperialismeteori har de dogmatisk-leninistiske grupperinger øjensynligt endnu ikke fået kendskab til. Vi tænker på: Ch. Neusüss, *Imperialismus und Weltmarktbeugung des Kapitals*, Erlangen 1972; og Projekt Klassenanalyse, *LENINISMUS - neue Stufe des wissenschaftlichen Sozialismus?* 2 bd., Vestberlin 1972.
2. Forkortelserne står for følgende: »KPD«: Kommunistische Partei Deutschlands, KSV: Kommunistische Studentenverband, KB-grupper: Kommunistische Bund (Marxisten-Leninisten), KSB: Kommunistischen Studentenbund.
3. De vesttyske kommunisters program, særnummer af »Neuen Roten Forum«, 1972, s. 23.
4. Samstedts, s. 25.
5. Jvf. her del IV.

i købet bliver anvendt uformidlet på det moralsk depraverede begreb. Der må naturnødvendigt begåes et overgreb imod fremtrædelser,⁶ som ikke mere åbenbarer noget spor i sig at det, som træder frem, og derfor kun er tilgængelig for en analyse, når den logiske gang i fordrejningerne af den borgerlige produktionsmådes væsentlige forhold er bekendt.⁷ På samme måde må dette statsbegreb svigte, når det skal vise sin duelighed i opgøret med borgerlig videnskab.

Overfor den borgerlige forestilling om staten som væsensmæssig neutral, almenvælde - eller velfærdsorienteret instans findes kun udsagnet, *at* med en sådan teori drejer det sig kun om ren tilsløring af den sande kerne; overfor det afgørende spørgsmål, *hvordan* disse borgerlige teorier fremkommer, må et statsbegreb kapitulere, som metodisk er bestemt på den måde. Udvejen for de nævnte dogmatiske grupperinger forløber analog med karakteristikken af den borgerlige stats faktiske socialpolitik som værende tilsløringsmanøvrer, nemlig at borgerlige forskere udtænker sådanne teorier i borgerskabets *interesse*. Gennem den rene modstilling af resultater fra borgerlig og marxistisk teori afkortes den marxiske teoris mulige, dobbelte kritik af borgerlig videnskab - som kritik af dens resultater og som påvisning af nødvendigheden af dens fremståen; og dens tilegnelse må naturnødvendigt samtidigt blive et spørgsmål om tro, plausibilitet eller noget udenfor marxismen liggende decisionisme (stille-sig-påstandpunktet).⁸

Inden for de dogmatisk-leninistiske grupperingers til dels eksplicite kritiske intention med det afkortede statsbegreb (stat som kapitalens eller monopolerens instrument, som den herskende klasses komité, som voldsog undertrykkelsesapparat) har der i nogen tid været fremført andre bestemmelser af staten i diskussionen. Disse bestemmelser forsøger på den ene side at afklare fænomener som den social- og infrastrukturpolitiske statsintervention og den objektive gåde om socialstatsillusionens reformistiske og revisionistiske oprindelse, og

6. Heri ligger iøvrigt den metodiske grund til, at der for disse grupperinger kun er to symmetriske, skæbnesvangre muligheder at forholde sig på til den forhåndenværende arbejderbevidsthed: enten konfronterer de den øjeblikkeligt foreliggende bevidsthed, hvor forkert den end også må være, med de almene kategorier for lønarbejde og kapital og dens imperialistiske kvaliteter som »råddenskab«, stagnation, elendighed, etc., og må så naturnødvendigt isolere sig som sekt; eller de tilslutter sig opportunistisk enhver »bevægelse«, uden at begrebsliggøre sig selv.
7. For at forebygge misforståelser: det påstås ikke hermed, at det er muligt med en logisk udvikling af almene kategorier frem mod empiriske fænomener. Forskellen mellem almene undersøgelser, - som indeholder analysen af kapitalen i almenhed, de enkelte kapitalers bevægelser under konkurrencen (= dannelsen af produktionspriser) og de overfladerelationer, som fremgår af den trinitariske formel, - og den empiriske undersøgelse af et konkret stykke tidshistorie lader sig ikke overvinde gennem empiriens afledning fra de almene undersøgelser. Jvf. f.eks. her: Projekt Klassenanalyse, Zur Taktik der proletarischen Partei. Marxsche Klassenanalyse Frankreichs von 1848-1871, Vestberlin 1972, s. 24 ff.
8. Vi går ikke her ind på Stamokap-teoriernes statsbegreb. Det er ikke, fordi beskæftigelsen med de såkaldte revisionistiske teorier ikke lønner sig, men tværtimod, fordi det kræver langt mere arbejde og er ulig mere betydningsfuld, netop i betragtning af Stamokap-teoriernes uventede publicity, som resultat af referatet fra Jusofraktioneringen.

på den anden side bestræber de sig på at aflede demokratibegrebets indhold af ligheds- og frihedsforestillinger som karakteristika ved den borgerlige stat.

Müller/Neusüss's artikel »Die Sozialstaatsillusion und der Widerspruch von Lohnarbeit und Kapital«⁹ bidrager her med to ting: for det første viser den det reelle grundlag for opståen af den borgerlige stats skær af klasseneutralitet ved at overtage bestemmelser fra *Den tyske Ideologi* - »gennem frigørelsen af privatejendom fra fællesskabet bliver staten til en særlig eksistens ved siden af og uden for det borgerlige samfund: ...«¹⁰ for det andet forsøger den at begrunde nødvendigheden af den borgerlige stats socialpolitiske intervention ud fra analysen af kapitlet om arbejdsdagen i bd. 1 af »Kapitalen«¹¹ som tilsammen udgår fra antinomien mellem kapitalistens ret som køber og lønarbejderens ret som sælger af varen arbejdskraft. Müller/Neusüss resumerer dette aspekt: »Den ovenfor nævnte antonomi mellem kapitalistens ret som køber og arbejderens ret som sælger af varen arbejdskraft bliver ifølge Marx afgjort ved magt; den *konstituerer samtidigt staten* i en dobbelt karakter. På den ene side sættes statens socialpolitiske funktion overhovedet først igennem ved arbejderens som klasse virkelige eller truende kampe; uden dem ville dens eksistens som ideel gesamtkapitalist og tilsyneladende selvstændig instans ikke være mulig. På den anden side konstituerer disse klassekampe til stadighed også arbejderen som klasse i betydningen: et handlende subjekt, men dermed også tendensen til ophævelse af kapitalforholdet og dets stat; denne tendens modsvarer atter statens militære undertrykkelsesopgaver«.¹² Ud fra denne artikel er det muligt at sondre mellem bestemmelsen af den borgerlige stat som garant for *opretholdelsen af den kapitalistiske produktionsmåde*¹³ og den ovenfor anførte bestemmelse af den borgerlige stat som *den herskende klasses instrument*. Netop »arbejdsdags« - eksemplet viser slående, hvordan den optimale udbytning af arbejdskraften gennem enkeltkapitalerne kan true valoriseringens kilde og dermed den på lønarbejdet begrundede produktionsmåde. De nødvendige forholdsregler til opretholdelsen af den kapitalistiske produktionsmåde, som staten griber til eller er tvunget til at gribe til, kan følgelig til dels rette sig mod de enkelte kapitalers interesser. Dermed bliver det muligt ud fra denne statsopfattelse at *kritisere* den udtværing af forskellen mellem statens funktion for enkeltkapitaler, for kapitalistklassen og for kapitalen eller totalkapitalen, som kendetegner det rent instrumentalistiske statsbegreb. Denne artikel når endnu ikke frem til en *positiv* bestemmelse af den borgerlige stat.

Med udgangspunkt i Müller/Neusüss forsøger yderligere to artikler at fremstille den efter vores mening mest udviklede position i diskussionen af den bor-

9. Jvf. Sozialistische Politik Nr. 6/7, 1970, s. 4 ff. Senere genoptrykt i Probleme des Klassenkampfes Sonderheft, Nr. 1, 1971, 7 ff. Udkommer på dansk februar 74 hos DSF.

10. Marx/Engels, Die deutsche Ideologi, i: MEW 3, s. 62.

11. Karl Marx, Das Kapital, MEW 23-25, Bd. 1, s. 245 ff. I det følgende henvises der også til den danske udgave, således: da. 1:2, 367 ff.

12. Müller/Neusüss, op. cit., s. 52 f.

13. Sammesteds, s. 43 ff.

gerlige stats oprindelse og funktion. Vi vil derfor beskæftige os noget nærmere med afledningsammenhængen hos Projekt Klassen-analyse¹⁴ og hos Elmar Altwater.¹⁵

1. Projekt Klassenanalyse

Projekt Klassenanalyse bebrejder Müller/Neusüss, at de til trods for henvisningen til den »særlige eksistens ved siden af og uden for det borgerlige samfund«, som nævnes som basis for socialstatsillusionens opståen, dog ikke har *afledt* den. Vi tilslutter os denne kritik: i stedet for den påståede *konstitution* af den borgerlige stat har de analyseret, hvordan *bestemte forholdsregler* under staten *sættes igennem*, og hvordan det gennemsattes form samtidigt fremkalder yderligere en statsfunktion, den militære. Hermed har de endnu ikke begrebsliggjort den borgerlige stat og dens særlige form.¹⁶

Projekt Klassenanalyse stiller sig derfor af den grund den opgave at forklare den borgerlige stats opståen som et nødvendigt produkt af det borgerlige samfund, »altså det borgerlige samfunds fordobling i samfund og stat«.¹⁷ I det følgende viser den centrale kategori hos dem sig at være »fællesskabets opgaver«.

14. Projekt Klassenanalyse, Zur Kritik der »Sozialstaatsillusion«, i: Sozialistische Politik, Heft 14/15, 1971, s. 193 ff; sammes, Zur Taktik der proletarischen Partei, op. cit., s. 128 ff.

15. Elmar Altwater, Zu einigen Problemen des Staatsinterventionismus, i: Probleme des Klassenkampfes, Heft 3, 1972, s. 1 ff. På dansk i: KURASJE nr. 7, 22 ff. En række arbejder om staten, som vi her ikke skal gå ind på, er i den senere tid fremkommet eller for første gang blevet tilgængelig på tysk. De indeholder til dels vigtige analyser, men giver os dog kun lidt i vores centrale interesse for spørgsmålet om afledningen af den borgerlige stat som nødvendigt resultat af den borgerlige produktionsmåde. Bl.a. kan henvises til: R. Miliband, Der Staat in der kapitalistischen Gesellschaft, Frankfurt/M. 1972; sammes, Marx und der Staat, Vestberlin 1971; den i »Kritischen Justiz« (Heft 2, 1971) partiel videregivne kontrovers mellem Miliband og Poulantzas; C. Offe, Strukturprobleme des kapitalistischen Staates, Frankfurt/M. 1972; H. Gerstenberger, Elemente einer historisch-materialistischen Staatstheorie, i: Kritische Justiz, Heft 2, 1972; W. Lefevre, Zum historischen Charakter und zur historischen Funktion der Methode der bürgerlichen Soziologie, Frankfurt/M. 1971, s. 65 ff; J. Risert & C. Roshausen, Der Konservatismus der kritischen Theori, Frankfurt/M. 1971, s. 59 ff; A. Evers, M. Lehmann, Politisch-ökonomische Determinanten für Planung und Politik in den Kommunen, Offenbach 1972.

Der skal særligt henvises til arbejdet af D. Läßle, Die allgemeinen materiellen Bedingungen der gesellschaftlichen Produktion und Staatstätigkeit in der kapitalistischen Produktionsweise. - Grundlagen zu einer Kritik der Infrastrukturtheorien -, Vestberlin 1972 (Manuskript til diplomarbejde). I det findes der nogle nye henvisninger til problemet om »almene rammebetingelser«, etc., som vi imidlertid ikke kunne inddrage i vores diskussion. Senere er Läßle's bidrag kommet som bog: Staat und allgemeine Produktionsbedingungen, VSA, Vestberlin 1973; og på dansk som: *Staten og de almene produktionsbetingelser*, KURASJE, København 1973.

16. I del IV vil vi gå ind på det problem, om et alment begreb for den borgerlige stat måske lader sig udarbejde gennem en forudgående bestemmelse af statsfunktionerne; eller sagt på en anden måde, om den borgerlige stats »form« ikke først fremkommer ved analysen af dens »indhold«, altså statsfunktionerne.

17. Projekt Klassenanalyse, Zur Kritik..., s. 194. I det følgende henviser vi kun til den senere udgave: »Zur Taktik der proletarischen Paritei...«, s. 128 ff.

der fremkommer af »fælles interesser«: Udviklingen af produktionens samfundsmæssighed betinger en tiltagen af disse fælles opgaver,¹⁸ som dog ikke vil kunne opfyldes af den individuelle varebesidder på grund af den kapitalistiske karakter af det samfundsmæssige arbejdes *formidling*. Denne modsætning kan kun løses i og med, at samfundet af private stilles op overfor samfundet som sådan, »idet altså samfundet, det almene, hvorunder de enkelte individer er subsumeret, opnår en selvstændig eksistens ved siden af og uden for totaliteten af det private, som er samfundsmæssigt konstitueret. Dette er samfundets fordobling i samfund og stat. Alle fælles interesser løsgøres fra samfundet, samfundsmedlemmerne fravristes deres selvstændighed og stilles op over for dem som almene, gennem staten forsvarede og fulgte interesser.«¹⁹ I det følgende antydes knap den borgerlige stats to funktioner, funktionen med frembringelsen af kapitalens almene produktionsbetingelser, og funktionen med opretholdelsen af den borgerlige orden gennem anvendelsen af ikke-økonomisk magt.²⁰

Går vi ud fra det af Projekt Klassenanalyse anvendte begreb »*fælles interesser*« i »*samfundet af private*«, der indeholder opgaver, som må opfyldes i fællesskab, synes det at være vigtigt at spørge efter det samfundsbegreb, som ligger bagved her. Det er tydeligt, at Projekt Klassenanalyse ikke anvender begrebet »samfund« identisk med »kapitalistisk produktion«. »Samfund« synes at være det sociale resultat af den foreliggende produktionsmåde, d.v.s. den specifikke sociale strukturering af en ansamling af mennesker indenfor et fiktivt nationalområde. Samfundets strukturering forbliver i Projekt Klassenanalyse afledning på sammenhobningsniveauet af enkelte *private*, deres indbyrdes forhold fremstilles kun gennem den gensidige ombytning af varer og gennem det deri legemliggjorte resultat af det tilhørende arbejde. Den synonyme anvendelse på dette sted af begreberne »individuel varebesidder« og »individuel vareproducent« tillader ingen anden slutning end, at afledningen af den borgerlige stat - d.v.s. afledningen af *nødvendigheden* af samfundets fordobling eller statens specificering - er placeret på *den simple varecirkulations systematiske niveau*. Individuelle vareproducenter og varebesidder falder kun sammen under betingelse af den simple varecirkulations systematiske kategorier; som privat-

18. Projekt Klassenanalyse anvender følgende begreber som synonymier: »fælles«, »a priori fælles«, »umiddelbar fælles«. Den indholdsmæssige bestemmelse kommer derved til kort. Men det drejer sig øjensynligt om »almene rammebetingelser for den samfundsmæssige reproduktion«, som er indholdet af de »fælles opgaver« og »interesser«. Vi er ikke i stand til at sige, hvor vidt disse imidlertid er identiske - som indhold af den førstnævnte af den borgerlige stats to funktioner - med »almene betingelser for produktiv virksomhed«, »samfundsmæssige produktions- og cirkulationsbetingelser«, »kapitalens almene produktionsbetingelser«, »almene produktions- og cirkulationsbetingelser«, »valoriseringsprocessens almene betingelser«. Desværre gør forfatterens glæde over stilistiske variationer - alle begreber findes på siderne 130 og 131 - det meget svært eksakt at eftervise den yderst komprimerede afledning.

19. Projekt Klassenanalyse, Zur Taktik..., s. 130 f.

20. Sammesteds, s. 131 f. Vi går yderligere noget nærmere ind på disse to funktioner senere (del IV). Her interesserer vi os kun for de almene afledningssammenhænge.

ejer af midler og instrumenter til arbejdets genstandsgørelse og som ejer af det tilhørende arbejdes resultat, varen kan disse tilegne sig resultatet af fremmed arbejde som brugsværdi i cirkulationsforløbet V-P-V. De to kategoriers særegenheder, som Projekt Klassenanalyse tidligere har udviklet,²¹ ud fra kapital og ud fra arbejdskraft, synes ikke at få konsekvenser for statsafledningen. Med mindre samfundsmedlemmernes privathed omfatter lønarbejdets og kapitalens privatinteresse, og at denne privathed eller dennes resulterende interesse lader sig begribe på den eller anden måde som *fælles interesser*. Men netop dette problem bliver ikke afklaret: hvori kan det private, som hører til disse to forskellige samfundsklassers fælles interesser, da bestå? Hvori består det almene, hvorunder det særskilte individ - og da vel det, som besidder varen arbejdskraft og det, som besidder produktionsmiddel - synes subsumerbar på samme måde? Eller tillader kategorien »fælles interesser« kun kapitalbesidderens eksklusive fællesskab? Hvis det er sådan, så vil Projekt Klassenanalysens samfundsbegreb på samme måde være eksklusiv.

Ud fra bestemmelsen af forskellen og ligheden mellem de to særskilte kategorier af varebesiddere kan man nu ganske vist svare: den kvalitet, som gør alle varebesiddere - ud fra disse varers forskellige arbejds- og ejendomsrelationer og uden hensyntagen til varernes økonomiske bestemmelse - til forskelsløse private individer, er deres *ligestilling i bytningen*. De eksisterer dog »i bytteprocessen som individuelle varebesiddere, hvor enhver forfølger sin privatinteresse«. ²² I bytteakten står de overfor hinanden som frie og lige varebesiddere.

Kan man til at begynde med være enig,²³ så opstår dog påny det gamle spørgsmål på varieret måde: hvordan lader *fælles interesser* sig aflede af *ligestillede* besiddere af forskellige varesorter? Hvortil kan de fælles interesser overhovedet henføres, når dette fællesskab til syvende og sidst kun udtrykker ækvivalensrelationen i bytteakten, d.v.s. lighed i størrelsen af varer, som står over for hinanden, men abstraheret fra den økonomiske funktion af den foreliggende vare såvel som fra den forudsatte ejendomsrelation hos besidderen af de to særskilte arter af varer? Man kan formodentlig give det svar, at staten garanterer alle varebesidders fælles interesse i sikring af betingelsen for ækvivalensbyttet. Selvom et sådant svar også er utilfredsstillende, fordi det ikke forklarer, hvordan varebesiddere kan formulere interesser ved at se bort fra den kapitalistiske formbestemthed af deres foreliggende varer,²⁴ så har dog et sådant svar den fordel, at det direkte henviser til de opstillede forudsætninger. Dog falder svaret, som allerede nævnt, afgjort anderledes ud: indholdet af de privates fæl-

21. Sammesteds, s. 129.

22. Sammesteds.

23. I afsnit I. 3 går vi noget nærmere ind på spørgsmålet om forholdet mellem den simple varecirkulation og statsafledning.

24. Vi påstår ikke, at dette er umuligt. Blot mangler hos Projekt Klassenanalyse udviklingen af det niveau, hvor de forskellige varer selv ikke mere fremtræder for deres respektive ejere i deres kapitalistiske formbestemmelse, men som ens indkomstkilder. Jvf. del II.

les interesser er fællesskabets opgaver, som nærmere bliver kendetegnet som »almene rammebetingelser for den samfundsmæssige reproduktion«. ²⁵ Og den må staten - under bestemte betingelser ²⁶ - »opfylde i modsætningen til arbejderklassens interesser«. ²⁷ Selvom vi netop møjsommeligt har forsøgt at udarbejde det samfundsbegreb, der står bag statsafledningen, som sammenhobning af ligestillede private i bytterelationen, så bliver her igen det samfundsbegreb *ufornidlet* bragt på bane, som udtrykker det kapitalistiske samfund som antagonistisk klassesamfund. De »fælles interesser« er her igen glemt, den antagonistiske interessesituation presses *ufornidlet* i forgrunden. Den individuelle varebesidder, som ind til da alene var betragtet ud fra varesælgerens synsvinkel, men ved at se bort fra selve varens legemliggjorte arbejdsforhold og ejendomsrelation, præsenterer Projekt Klassenanalyse nu som ejendomsløs og udbyttet klasse, som ikke besidder antydningen af fællesskab med sin udbytter.

Springene og meningsløshederne i Projekt Klassenanalyses statsafledning lader sig sammenfatte på følgende måde: *den almene bestemmelse af den borgerlige stats form* som samfundets specificering er bygget op på et andet metodisk niveau end bestemmelsen af den borgerlige stats to *almene funktioner*. Bestemmelsen af den borgerlige stats form er resultatet af en *ufornidlet* sammenstyknings af den simple varecirkulations bestemmelser [ligestillede individuelle vareproducenter, de private fælles interesser] med teoremet om de almene rammebetingelser for den samfundsmæssige produktion og reproduktion [fællesskabets opgaver ²⁸], som ville forudsætte gennemførelsen af bestemmelsen af enkeltkapitalernes konkurrence. Heroverfor udtrykker de to almene statsfunktioner den kapitalistiske produktions antagonistiske karakter rent i form af klassemodsatningen. I den indholdsmæssige bestemmelse af den borgerlige stats funktioner kommer dens karakter som »instrument for den herskende klasse« ²⁹ til udtryk; den form, hvori den fremsættes, tilslører igen klassekarakteren. ³⁰ Dermed kan vores kritik først og fremmest reduceres til

25. Sammesteds, s. 130.

26. »Disse almene produktionsbetingelser for kapitalen - til forskel for hver enkeltkapitals specielle - frembringes af staten, såsnart de er nødvendige for kapitalens valorisering, men deres fremstilling enten ikke er profitabel nok til at blive drevet som selvstændig anbringelse af de enkelte kapitaler, eller på grund af enkeltkapitalernes udvendige sammenhæng i produktionsprocessen (?)«, sammesteds, s. 131.

27. Sammesteds, s. 131.

28. Jvf. her »vejbygnings«-eksemplet hos K. Marx, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, Østberlin 1953, s. 422 (om muligt henvises der også til det danske udvalg af *Grundrisse* i det følgende). Først i *del V* vil vi gå end på de vanskeligheder, som forsøget medfører, ved at aflede staten ud fra denne sammenhæng.

29. Projekt Klassenanalyse, *Zur Taktik...*, s. 131.

30. Dette er f.eks. også meget tydeligt på det følgende sted: Statens funktion som instrument til opretholdelsen af den borgerlige orden »er skjult bag den legitimation, hvorigennem de individuelle varebesidderes gennem retslige normer, der er fikseret som love om varecirkulationens frihed og lighed. Denne specifikke foranstaltning er samtidig grundlaget for illusionen om staten som repræsentant for hele samfundets interesser«. Sammesteds, s. 132.

et eneste spørgsmål: *hvordan er det logisk muligt, at den borgerlige stats opståen som »særlig eksistens ved siden af og uden for det borgerlige samfund« er resultatet af artikulationen af alle varebesidderes fælles interesse i, at fællesskabets opgaver udføres, når disse opgaver til sidst alene kendetegnes ved den herskende klasses interesse, altså besidderen af den særlige vare kapital (som penge- eller varekapital)? Og: skyldes det kun cirkulationen, at bestemte, nødvendige opgaver (produktionens og reproduktionens almene rammebetingelser) forekommer besidderen af varen arbejdskraft at være i hans interesse, skønt disse opgaver strider mod hans interesser?*

I Projekt Klasseanalyse findes der intet svar på disse spørgsmål. Problemet vedrørende *formidling mellem niveauerne*, som projektet permanent springer hid og did imellem, er endnu ikke løst; nemlig formidlingen mellem det niveau, hvor samfundsmedlemmerne er stillet lige og følgelig lader sig subsumere under noget alment, og det andet niveau, hvor de gennem forskelligt klassetilhørsforhold - men også som indbyrdes konkurrerende - må gøre deres særlige og til dels modstridende interesser gældende.

Før vi selv forsøger at give et foreløbigt svar på disse spørgsmål, skal der ved hjælp af E. Altvaters artikel endnu antydes yderligere et problem.

2. E. Altvater

Også hos E. Altvater spiller produktionens og reproduktionens almene rammebetingelser en afgørende rolle. Hans udgangspunkt er imidlertid ikke den simple varecirkulations systematiske niveau, men enkeltkapitalernes bevægelser under konkurrencen. Han vil kun kaste sig over en side af den »statslige aktion«, »nemlig dens aktioner overfor de mange enkeltkapitaler. For vores problem bliver det afgørende spørgsmål, hvorledes den reelle sammenføjning af det bestående samfund følger af de mange enkeltkapitaler og hvilken betydning, der derved tilkommer staten«. ³¹ Konkurrencen som den form, i hvilken kapitalens immanente love sætter sig igennem gennem enkeltkapitalernes indbyrdes forhold, er ifølge Altvater dermed samtidigt den form, i hvilken de samfundsmæssigt nødvendige funktioner, som ikke er centrale bestemmelser for merværdiynglen, *ikke* lader sig udføre. Derfor udgør sådanne funktioner ³²

31. E. Altvater, Zu einigen Problemen..., PROKLA s. 5 (som nævnt findes artiklen på dansk i KURASJE nr. 7, hvortil der henvises således: da. s. 26). En »anden side«, som E. Altvater ikke vil gå end på, er bestemmelsen af staten som »organ for kapitalens herredømme over lønarbejderklassen« (s. 5; da. s. 26). Han gør det dog ganske vist kursorisk i udredningen af statens rolle i konflikten mellem lønarbejde og kapital (s. 14; da. s. 32-33).

32. Til at begynde med bestemmes disse funktioner kun negativt ud fra konkurrencen: »Det er ikke alle samfundsmæssige funktioner, som lader sig udføre kapitalistisk i denne betydning, hvad enten det er, fordi produktionen af visse (materielle) produktionsbetingelser ikke afkaster profit, eller fordi mange ordninger besidder en for stor grad af almenhed til, at enkeltkapitalerne med deres særinteresser kan realisere dem under de foreliggende konkrete betingelser«

en *nødvendig komplement til konkurrencen* i »den reale sammenføjning af det samfund, som består af mange enkeltkapitaler«, *men de lader sig ikke realisere i konkurrencens form.* »Kapitalen kan således ikke af sig selv producere den samfundssige eksistens, som er anlagt i den, gennem de mange enkeltkapitalers handlinger; den behøver en særlig indretning på sit eget grundlag, som ikke er underlagt dens grænser som kapital, hvis handlinger altså ikke er bestemt af merværdiproduktionens nødvendighed - en særlig indretning som i denne forstand er 'ved siden af og uden for det borgerlige samfund', og *som på kapitalens uantastede grundlag samtidigt kan opfylde de immanente nødvendigheder, som kapitalen forsømmer*«. ³³

I et graverende »hul« i det borgerlige samfunds funktioner rykker her - skarpt formuleret - en *deus ex machina* ind i form af »indretningen« den borgerlige stat. Ligestillingen af »total kapital« og »samfund« ³⁴ indeholder herved en lignende amputation af samfundet, som det delvis var tilfældet med Projekt Klassenanalyse. Samfundet som resultat af kapitalbesidderens indbyrdes forhold placerer den, som ikke besidder andet end sin *arbejdskraft*, uden for den samfundsmæssige sfære. Hans eksistens som varebesidder i cirkulationen, som Projekt Klassenanalyse dog ville smugle denne gruppe af samfundsmedlemmer ind i andensteds, falder ud, det samme gør hans interesser - hvad enten de er almene interesser eller særinteresser. Præcis sagt fremtræder staten hos Altwater af den grund heller ikke som det borgerlige samfunds »fyldekalk«, men som *total kapitalens* »tilsætningsorgan«.

Denne argumentation kan efter vores skøn måske tjene som negativ udgangspunkt for begrundelsen af den almene nødvendighed af statens specificering. Ikke desto mindre er intet gjort i retning af den positive bestemmelse med påvisningen af vanskeligheden med garantien for og fremstillingen af bestemte produktionsforudsætninger. Påvisningen af, *at* noget må ske, erstatter ikke beviset for, *under hvilke almene betingelser* noget overhovedet *kan* ske. En positiv afledning af staten i dens borgerlige bestemmelse betyder udviklingen af de betingelser, hvor sådan noget som »stat« overhovedet kan konstitueres. Med andre ord: såsnart udfoldelsen af kapitalens indre natur som indbyrdes vekselvirkning af mange enkeltkapitaler såvel som værdilovens gennemslagsform og skranken for selve dens samfundsmæssige realisering er blevet påvist, er alene den tendentielle nødvendighed af overvindelsen af sådanne skranker positivt bestemt, men den sfære, i hvilken eller ud fra hvilken det kun kan ske, er dog ikke allerede positivt afledt. *Staten forekommer i denne afledning kun som almen erfaringskendsgerning, ikke som logisk bestemt.*

(sammesteds, s. 7; da. s. 27). Senere nævner E. Altwater så en oversigt over fire funktioner, som han så gør nærmere rede for (s. 9 ff; da. s. 29 ff). I del IV går vi mere ind på denne oversigt.

33. Sammesteds, s. 7; da. s. 28. Fremhævelse F & H.

34. Jvf. her s. 5; da. s. 26: »... reale sammenføjning af det *samfund*, som består af mange enkeltkapitaler...«; (fremhævelse F & H).

En sådan positiv bestemmelse synes hos Projekt Klassenanalyse at følge af varecirkulationens betingelser. Dog var den ligestilling, som gjorde individerne subsumerbare under noget alment, placeret på kapitalbegrebets systematiske udviklingsniveau, hvor den samfundsmæssige antagonisme mellem lønarbejder og kapital endnu ikke én gang lader sig fremstille, og hvor den måde, som antagonismen i sin fordrejede form atter ophæves på, langt mindre lader sig udvikle. Et sådant forsøg mangler hos Altvater.³⁵ Problemet forekommer derfor mere klart hos ham.

Vi kan nu afslutte den kursoriske undersøgelser af to aktuelle statsafledninger og nok én gang resumere de spørgsmål, som følger heraf.

3. Statsafledning og simpel varecirkulation

Kravet om at være en korrekt »afledning« af den borgerlige stats særegenhed ud fra kapitalbegrebet (»Kapitalen«, bd. 1-3) betyder at bestemme den systematiske sammenhæng, hvor ud fra dette »politiske« område opstår af den »økonomiske« form,³⁶ og at påvise nødvendigheden af udfoldelsen af denne form hos den borgerlige stat. Det er tidligere blevet betegnet som den borgerlige stats specificering eller som det borgerlige samfunds fordobling i samfund og stat.³⁷

For såvidt udviklingen af kredittens funktion måske først er muligt efter udfoldelsen af pengenes bestemmelse som betalingsmiddel, cirkulationslovene, specielt hvordan de følger af pengekapitalens kredsløb, profitraten og udviklingen af den rentebærende kapital, så må det også være muligt - ud fra den økonomiske sammenhæng, som det borgerlige samfunds »politiske« udvikling opstår af - at angive de logiske forudsætninger og samtidigt at udvikle kriterierne for deres aftegning i processen. Det tillader en differentieret udbredelse af de love og forhold, som er virksomme i dette »politiske« område. Man må dog samtidig undgå den fejltagelse at antage, at kreditten allerede er logisk udviklet eller mulig at udvikle, overalt hvor Marx omtaler kreditten - for at komme tilbage til kredit-eksemplet.

35. Efter vores skøn ligger betydningen af E. Altvaters artikel mindre i forsøget på en statsafledning, og mere i forsøget på en noget mere differentieret undersøgelse af betingelserne for fremstillingen af de almene, materielle produktionsbetingelser gennem staten. Hans adskillelse mellem »fremstilling« og »drift« (s. 20; da. s. 38) bidrager vel også til afklaringen af nogle afsnit i »vejbygnings«-eksemplet i Grundrisse, som trænger til fortolkning.

36. Angående problemet med begrebene »politiske« og »økonomisk«, jvf. note 106.

37. Vi vil ikke her gå ind på en fortolkning af den knappe antydning af en bog om staten i brevet fra Marx, men der skal henvises til en opbygningsplan, hvor Marx gør implicite bemærkninger om forholdet mellem samfundsbegreb: »VI. Kapitalen som rigdomskilde. Kapitalisten. Efter kapitalen skal grundejendommen behandles. Derefter lønarbejdet. Forudsat alle tre, prisernes bevægelse, som cirkulationen bestemt nu i dens indre totalitet. På den anden side de tre klasser som produktionen sætter i dens tre grundformer og cirkulationens forudsætning. Så staten (staten og borgerligt samfund - skatten, eller eksistens af den uproduktive klasse...)«. Grundrisse, s. 175.

Kreditten optræder således på talrige steder i Kapitalens bd. 1 og særligt i bd. 2, uden at man formår at sige mere om den, end at det drejer sig om penge, som kommer et eller andet sted fra, og overvinder cirkulationens skranker, altså f.eks. kan formindske omslagshastigheden etc. Hvis man på den måde betragter kreditten som tilstrækkeligt bestemt ved at angive, hvor den for tiden kan træde ind som brandkorps, så ville man omtrent bære sig ad som Altvater med staten, der hos ham også kun fremtræder negativt som »fyldekalk«. Men nu optræder kreditten også i andre relationer. Der, hvor Marx undersøger »merværdiens cirkulation«,³⁸ udvikler han samtidigt pengekapitalens frigørelse³⁹ og dermed en almen forudsætning for, at kreditten som kapitalform reelt kan fremstå.

I undersøgelsen af kapitalens lovmæssighed, for såvidt den resulterer af kapitalens cirkulationsproces, er der dermed implicit angivet - ved siden af nogle konkrete eksempler på dens funktion - de almene forudsætninger for, at kreditten kan undersøges i dens eksplicite form og rolle i den videreløbende udvikling af kapitalbegrebet. Netop derfor er det uundgåeligt at udvikle kategorien *profitrate*, hvis udligningsproces det er kredittens hovedopgave at formidle.⁴⁰

Overfører vi dette metodiske eksempel på statsafledningsproblemet, så kan vi præcisere: det er hverken tilstrækkeligt at bestemme de almene forudsætninger, som implicit findes i kapitalbegrebets udvikling, for den borgerlige stats eksistens, eller at ville konstituere den som summen af dens faktiske aktiviteter, men man må finde det metodiske udgangspunkt, hvor ud fra staten bliver nødvendig som en real eksistens: her udsondres - for at gribe til én af Marx's vendinger fra en anden sammenhæng⁴¹ - »den indre tendens som ydre nødvendighed« i den systematiske udviklingsgang.

Det afgørende indholdsmæssige spørgsmål er allerede givet: ud fra hvilken sammenhæng etableres nødvendigheden af den eksplicite fordobling af samfundet i samfund og stat?

Det fører til at begynde analysen af staten analogt med værdiformens dialektik, d.v.s. med modsigelsen mellem bytteværdi og værdi, som resulterer i fordoblingen af varen i vare og penge. Müller/Neusüss har også trukket denne udviklingsproces frem som begrundelsen for den borgerlige stats specificering: »Pengene fremtræder nu som en selvstændig ting, som værdiens særlige, historisk-samfundsmæssige egenskab klæber ved som en naturlig... egenskab. Den samme 'fetichisme' kan konstateres ved statens form. Ifølge den borgerlige

38. Das Kapital, II, s. 321 ff; da. 2:2, s. 415 ff; jvf. også Das Kapital, II, s. 513; da. 2:2, s. 657-58.

39. Das Kapital, II, s. 323; da. 2:2, s. 417.

40. Das Kapital, III, 451; da. 3:2, s. 567; Grundrisse, s. 418.

41. Grundrisse, s. 317. Samtidigt skal det understreges, at det med denne metodiske undersøgelse ikke drejer sig om en analogisering, men kun om illustrationen af en fremgangsmåde ved hjælp af eksempler.

opfattelse har staten enten altid været, er mennesket skabt af naturen på grundlag af staten, eller er staten uundværlig for det menneskelige (d.v.s. borgerlige) liv... At den blot er specificering af denne specifikke produktionsmåde, den kapitalistiske, er i denne forvridning vendt på hovedet«. ⁴² Müller/Neusüss bliver ved den formale analogi, uden at den nødvendiggjorte modsigelse i statens specificering samtidigt er blevet udviklet. Medens pengefetichen kan påvises som bevægende motiv ved modsigelsen mellem bytteværdi og værdi, er stat den tingslige form af noget ubekendt. De fordrejede forestillinger, som resulterer af selve statens form (der har altid været en stat; mennesket som et væsen skabt af staten...), kan ikke samtidigt angives som årsag til feticheringen. Hos Reichelt optræder den samme sammenhæng og den føres tilbage til »en dobbelthed hos to interessesituationer, karakteristisk for den borgerlige eksistensmåde«, ⁴³ som Marx og Engels allerede i »Den tyske Ideologi« har erklæret for at være statens grundlag: udfra »*modsigelsen mellem særinteresser og fælles interesser* antager den fælles interesse *som* stat en selvstændig skikkelse, adskilt fra de virkelige enkelt- og totalinteresser...« ⁴⁴

Noget lignende er allerede dukket op i Projekt Klassenanalyseres statsafledning og kan her igen mere præcist stilles som spørgsmål: på hvilket udviklingsniveau af kapitalbegrebet fremkommer hin modsigelse mellem almen henholdsvis fælles og sær-interesser, som har den nødvendige fordobling af samfundet som resultat?

Findes en sådan modsigelse allerede på den simple varecirkulations begrebslige niveau (jvf. Projekt Klassenanalyse) på en sådan måde, at den kan begribes som resultat af den kapitalistiske form for produktion?

Svaret må indeholde både refleksion over kategorien »interesse« såvel som over kategorien »samfund«; da den sidstnævnte efter vores skøn forudsætter kategorien »klasse«, som først medlemmer i et samfund med kapitalistisk produktion er i stand til at strukturere tilstrækkeligt, så forudsætter den første nødvendigvis skellen mellem *karaktermaske* og *subjekt*, fordi interesser kun i såfald kan ytres, når der består en begrebslig forskel mellem objektiv bestemmelse af ting (penge, vare, kapital) og dens »vogter«, ⁴⁵ bærer, besidder..., hvilket på den anden side overhovedet kun lader sig aflede af muligheden for den stedse værende adskillelse mellem bevidsthed og den borgerlige produktions væsentlige lovmæssigheder.

I virkeligheden synes den simple varecirkulations begrebslige niveau nu foreløbigt at være det angrebepunkt, hvorfra i det mindste enhver ligestilling, som kommer til udtryk i fælles henholdsvis almene interesser, kunne afledes. Thi: »For at sætte disse ting i forhold til hinanden som varer, skal varebesidder-

42. Müller/Neusüss, op. cit., s. 54.

43. H. Reichelt, Zur logischen Struktur des Kapitalbegriffs bei Karl Marx, Frankfurt/M. 1970, s. 63.

44. Marx/Engels, Die deutsche Ideologie, op. cit., s. 33. Fremhævelse F & H.

ne forholde sig til hinanden som personer, hvis vilje har til huse i de pågældende ting, således at den ene kun med den andens samtykke, begge altså kun ved en fælles viljeakt, tilegner sig den andens vare samtidig med at afhænde sin egen. De må derfor *gensidigt anerkende hinanden som privatejere*. Dette retsforhold, hvis *form* er kontrakten, er et viljesforhold, hvori det økonomiske forhold genspejles. *Indholdet* i dette rets- eller viljesforhold *er givet gennem selve det økonomiske forhold*.⁴⁵ D.v.s. privat besiddelse af produktionsbetingelser, produktionsmidler, og dermed af privatarbejdets resultater, selve produktet, »frihed, lighed, ejendom og Bentham«⁴⁶ behersker den simple varecirkulations sfære gennem formen V-P-V. I Kapitalens første bind udvikler Marx bestemmelsen af den simple varecirkulation før analysen af merværdiens opståelsesproces og dermed før den positive bestemmelse af kapital. Den simple varecirkulation er dermed - for en gangs skyld set bort fra den historiske dimension⁴⁷ - et systematisk skridt på vej fra penge til kapital. I den simple varecirkulation tjener penge kun som cirkulationsmiddel i varens metamorfose. Men samtidig med fikseringen af bytteværdi i penge er det en vigtig mulighed at kunne løsgøre sig fra bestemmelsen som cirkulationsmiddel: »Men forsåvidt som bytteværdien som sådan fikses i penge, står brugsværdien kun over for den som abstrakt kaos; og netop i og med dens adskillelse fra sin substans falder den sammen med sig selv og forsvinder fra den enkle bytteværdis sfære, hvis højeste bevægelse er den enkle cirkulation«.⁴⁸ Ud fra denne placering af den simple varecirkulation i kapitalbegrebets logiske udviklingsgang bliver dens videre bestemmelse forklarlig:

Tilfredsstillelsen af behov er cirkulationens udgangspunkt og slutpunkt. »Kredsløbet V-P-V begynder med en vare som yderpunkt og slutter med en anden vare som yderpunkt, og denne vare udgår af omsætningen og indgår i forbruget. Forbrug, tilfredsstillelse af behov, kort sagt brugsværdi er derfor dette kredsløbs endelige mål«.⁴⁹

Dette indebærer, at varens brug, dens konsum, ligger helt uden for cirkulationen; »det angår ikke forholdets form;... og er en ren stofflig interesse, som kun udtrykker et individ A's forhold i hans naturlighed til en genstand for hans enkle behov. Hvad der begynder med varen..., er et spørgsmål, som ligger

45. Das Kapital, I, s. 99; da. 1:1, s. 186.

46. Das Kapital, I, s. 189; da. 1:1, s. 292.

47. Marx antyder talrige steder, at bestemmelsen af den simple varecirkulation også samtidigt indeholder en historisk realitet (jvf. f.eks. Das Kapital, I, s. 128. note 73, da. 1:1, s. 219, note 73; Das Kapital, I, s. 184, da. 1:1, s. 285; Das Kapital, III, s. 354, da. 3:2, s. 446-47; Grundrisse, s. 915; etc.). Ud fra denne oplysning kan der dog ikke afledes eksistensen af en hel historisk fase eller periode med den simple varecirkulation i den kapitalistiske produktionsmåde (jvf. Das Kapital, III, s. 909; da. 3:4, s. 1154). I sin Leninundersøgelse henviser Projekt Klassenanalyse hertil. (Jvf. Projekt Klassenanalyse, Leninismus..., s. 76 ff).

48. Grundrisse, s. 179; da. s. 95.

49. Das Kapital, I, s. 164; da. 1:1, s. 262.

udenfor de *økonomiske forhold*«. [»Her (ved byttet af arbejdskraft mod kapital; forf.) fremtræder *omvendt* den brugsværdi, tilbyttet med penge som særlig, økonomisk forhold, og *bestemt* anvendelse af det med penge tilbyttede udgør det sidste mål med begge processer. Dette adskiller *allerede formelt* byttet mellem kapital og arbejde fra det simple bytte - som er to forskellige processer«.].⁵⁰

Tilegnelsen af brugsværdier (varen) i byttet, d.v.s. resultat af fremmed arbejde gennem bytteværdi, forudsætter ejendom, grundet på eget arbejde; således at kun på bases af eget arbejde, vil resultatet af fremmed arbejde kunne tilegnes.⁵¹

I virkeligheden finder vi lighed i enhver relation under den simple varecirkulations systematiske betingelser: på alle deltagende sider i den simple bytteakt hersker der samme intentioner, de samme ejendomsforhold, de samme tilegnelsesforhold, helt bort set fra de deltagende tings (vare, penge) ækvivalensrelation i bytteakten: »Det er umuligt at opspore nogen forskel eller modsætning mellem dem, ikke engang forskellighed«,⁵² når man ser bort fra forskellige behov rettet mod forskellige brugsværdier, som dog netop udtrykker grundlaget for varebesidderens sociale og økonomiske lighed.⁵³

Det vil betyde forvekslingen af to ting at ville aflede staten allerede her, f.eks. ud fra modsigelsen mellem de enkelte varebesidders egenkærlige interesser og deres fælles interesser i opretholdelse af byttebetingelser, nemlig forveksling mellem den almene basis for forestillingerne om frihed og lighed,⁵⁴ som først og fremmest afledes af den simple varecirkulations systematiske betingelser, med det friheds- og lighedsniveau, som først og fremmest fremstiller resultatet af udviklingen af den kapitalistiske produktionsmådes *differentia specifica*. Der må endnu her abstraheres fra denne, altså fra *adskillelsen af ejendom og arbejde* og fra merværdi- og kapitalproduktionens love, som den bygger på, hvis staten skal udvikles som logisk resultat af pengenes funktion indenfor den simple cirkulation.

Frihed og lighed var udviklet under den simple varecirkulations betingelser såvel i den formelle cirkulationsakt som i dens indholdsmæssige forudsætninger (ejendomsforhold, intention, tilegnelsesform); hverken friheds- eller lighedsbegrebet lader sig opretholde i en omfattende betydning under den simple varecirkulations indhold og form, når produktionsmådens basis er ejendommens adskillelse fra arbejdet og når den medfører den karakteristiske modsigelse mellem ejendom og ikke-ejendom.

Lighed og frihed bliver alene relateret til den formelle bytteakt, til den lige ækvivalensrelation, hvor der ses bort fra ejendoms- og tilegnelsesfor-

50. Grundrisse, s. 185 f; fremhævelse F & H.

51. Grundrisse, s. 902 f, 185; og s. 414 (da. s. 251-52).

52. Grundrisse, s. 153; da. s. 76.

53. Grundrisse, s. 154; da. s. 77.

54. »Lighed og frihed er altså ikke blot respekteret i den bytning, der beror på bytteværdi, men bytningen af bytteværdier er den produktive, reelle basis for al lighed og frihed«. Grundrisse, s. 156; da. s. 81.

hold, fra den nu differentierede intention hos varevogteren og fra den tilbyttede vares forskellige økonomiske bestemmelse. Bytteforholdet mellem kapitalist og arbejder som bytterelation, der præsenterer frihed og lighed, bliver »et ydre skin, der er fremmed for selve indholdet og kun mystificerer det. Det stadige køb og salg af arbejdskraften er formen. Indholdet er det, at kapitalisten uden ophør omsætter en del af det fremmede arbejde, der allerede er materialiseret, og som han uafbrudt tilegner sig uden ækvivalent, mod at få en stadig større mængde levende fremmed arbejde i stedet. Oprindeligt fremtrådte *ejendomsretten for os som begrundet i eget arbejde... Egendom fremtræder nu på kapitalistens side som retten til at tilegne sig fremmed, ubetalt arbejde eller dets produkt og på arbejderens side som det umulige i at tilegne sig sit eget produkt*«. ⁵⁵ Det relaterer sig ganske vist ikke til alle bytterelationer på basis af kapitalistisk produktion. Går vi ud fra pengekapitalens metamorfose

$$\begin{array}{r} P-V \quad - \quad PM \\ \quad \quad - \quad A \quad \dots P \quad \dots V' - P, \end{array}$$

så relaterer opdelingen af ejendomsforhold og bytteforhold, byttes form og indhold, sig *kun* til handlingen P-A, penge mod arbejdskraft, henholdsvis pengekapital mod arbejdskraft. I bytteakten P - PM er for så vidt også enhver lighed varetaget indholdsmæssigt, da den ene kapitalists pengekapital byttes med den anden kapitalists (altså ejer af produktionsmidler) varekapital. Begges ejendom er *kvalitativ lige*, og er kapital (fra da af i dens økonomiske funktion forskellig fra betingelserne for den simple varecirkulation i hvilken ejendommen hos de to deltagende i bytteprocessen ganske vist var kvalitativ lige, men ikke kapital, men derimod primær produktionsmiddel med den funktion at garantere deres ejendoms reproduktion). I bytteakten V' - P' har vi så, når V' stofligt udtrykker sig i PM, de samme betingelser som under P- PM. Anderledes forholder det sig, når V' legemliggøres i livsfornødenheder (LN). Så byttes der ikke mod penge som pengekapital, men mod penge som revenu, hvis bestemmelse ligger i det til enhver tid gældende forbrug af deres vareækvivalenter. ⁵⁶ Revenuens form spiller derved *foreløbig* ingen rolle, for om revenuen fremtræder som løn for uproduktiv eller produktiv arbejde, som rentedel eller driftsherreevinst, ændrer intet ved dens økonomiske funktion, nemlig at danne det individuelle konsumtionsfond. Afgørende kvantitative forskelle i konsumtionsfondet lader sig derimod spore, den kan på den anden side ikke desto mindre føres tilbage til kvalitative forskelle, som vi allerede har konstateret. I P-A udtrykker P den værdistørrelse af arbejdskraften, som udtrykkes i lønnen; i P-PM udtryk-

55. Das Kapital, I, s. 609 f; da. 1:4, s. 825-26; jvf. Grundrisse, s. 194 f; da. s. 111.

56. Jvf. de to reverbegreber, Das Kapital, I, s. 618, note 33; da. 1:4, s. 835, note 33.

ker P de penge, som besidderen realiserer i den PM legemliggjorte merværdi, hvorfra en del af hans revenu dannes. Den afgørende forskel er dermed allerede indeholdt i $P-V \overset{-PM}{A}$ den optræder formidlet igen i $V' (LN) -P'$ (revenu). Indenfor totaliteten af bytteprocessen har vi at gøre med noget, hvori de byttendes lighed formelt og indholdsmæssigt kommer til syne (P-PM; eller $V' (PM) -P'$), men også med noget, hvori *alene den formelle* lighed kommer til syne (P-A).

Hvis frihed og lighed under den simple varecirkulations abstrakte betingelser var givet »ifølge kendsgerningerne«⁵⁷ i byttet og de byttendes grundlæggende økonomiske ejendoms- og tilegnelsesforhold, så bliver de »ved betragtning af mere konkret økonomisk forhold som den simple cirkulation, den udtrykker«⁵⁸ til byttes eneste bestemmelse, som så kun har gyldighed som fremtrædelse i disse udviklede økonomiske forhold. Ganske vist har det *stadigt* tilkommende friheds- og lighedsbedrag i cirkulationsakten en forskellig betydning på de forskellige niveauer af kapitalbegrebets udvikling. I *Grundrisse* antyder Marx det på følgende måde: »Betragtet *ud fra videnskabens forløb* fremtræder disse abstrakte bestemmelser (den simple cirkulation, forf.) netop som de første og fattigste; som de til dels også forekommer historisk; det mere udviklede som det senere. *I det forhåndenværende borgerlige samfunds helhed* fremtræder denne sætten som priser og deres cirkulation etc. som den *overfladiske proces*, under hvilken der i dybet imidlertid foregår ganske andre processer, i hvilke denne individernes tilsyneladende frihed og lighed forsvinder«.⁵⁹ Det borgerlige samfunds helhed, som ikke lader sig begribe med den simple varecirkulations »fattige« kategori, skilles altså ad i byttes overflademæssige proces på den ene side og i processen »i dybden« på den anden side; det frembringer henholdsvis befæster direkte permanent ufrihed og ulighed som processerende modsigelse i produktionens og reproduktionens ejendomsog tilegnelsesforhold. Den reale modsigelse, f.eks. den i lønarbejderens økonomiske karaktermaske som modsigelse mellem ejendom og ikkeejendom, mellem varebesidder i byttet og personifikationen af ejendomsløshed i produktionsforhold og reproduktionsforhold, skyldes denne dualisme mellem »overflade« og »dybde« i det borgerlige samfund.

Den logiske ophævelse er først resultatet af kapitalens udvikling frem til dens »mest fetichagtige form«,⁶⁰ hvor den kapitalistiske produktionsmådes mystifikation er fuldendt,⁶¹ hvor det skin, som stammer fra cirkulationen, ikke mere er udtrykt som sådan gennem dens modsigelse til faktisk ufrihed og ulighed, men finder sit sidestykke i produktionsagenternes sædvanlige bevidsthed

57. Grundrisse, s. 195; da. s. 112.

58. Grundrisse, s. 904.

59. Grundrisse, s. 159; da. s. 84; fremhævelse F & H.

60. K. Marx, Theorien über den Mehrwert, i: MEW 26.3, s. 445.

61. Jvf. Das Kapital, III, s. 838; da. 3:4, s. 1069.

om ejendoms- og tilegnelsesforholdene. Deres fordrejede fremtrædelse er det mystificeringsresultat, som kendetegner den kapitalistiske produktionsmådes væsentlige forhold »i dybden«, hvor den »overfladiske« cirkulation er det fænomene, som modsvarer den.⁶²

Ved afslutningen af kapitalbegrebets udfoldelse i udviklingen af »Revenuen og dens kilder« (Den trinitariske formel;⁶³) er det metodiske niveau ansatsvis fremstillet, som Marx karakteriserer på forskellige steder som »overflade«: »revenuens form og revenuens kilde udtrykker den kapitalistiske produktionsforhold i den mest fetichsagtige form. Det er dens eksistens, således som den ser ud på overfladen, skilt fra den skjulte sammenhæng og det formidlende mellemed.«⁶⁴

62. Projekt Klassenanalyse overser denne centrale sammenhæng, f.eks. selv der, hvor de udvikler klassebevidsthedens opståelsesproces. Deres problemstilling er til at begynde med endnu tilstrækkelig: »Ved en undersøgelse af klassebevidsthedens udviklingsbetingelser må det først og fremmest afklares, hvordan fordrejelsen af de samfundsmæssige forhold, som også arbejderklassen er underkastet, kommer i stand, sådan at den accepterer kapitalforholdet som tilsyneladende naturform under normale reproduktionsbetingelser« (Projekt Klassenanalyse, Klassebewusstsein und Partei, Vestberlin 1972, s. 123 f). Ikke desto mindre nedbrydes lønarbejderens samfundsmæssige erfaringsområde derefter i to dele: i et skin og i et åbenlyst herskabsforhold. Hermed er arbejderbevidstheden modsætningsfyldt bestemt: i det formelle byttes sfære er han hildet i skinnets form (s. 124), men såsnart »arbejdskraften anvendes i kapitalens umiddelbare produktionsproces, bliver skinnet, som sagligt afhænger af varebesidderen, gjort relativt« (s. 124). Dermed er det korrekte stillede spørgsmål kun besvaret halvt. Det opfattes ikke som et problem, på hvilken måde *produktionsprocessen* fremtræder i bevidstheden, og hvorvidt fordrejelsen også angår den umiddelbare produktion. Hermed er - ifølge Projekt Klassenanalyse opfattelse - egentligt alt afgørende sagt om overgangen fra 4. til 5. kapital i Kapitalens første bind med hensyn til lønarbejderens bevidsthed: de forlader frihedens og lighedens sfære (Das Kapital, I, s. 189 f; da. 1:1, s. 292) og betræder »gaveriet« (Das Kapital, I, s. 191; da. 1:1, s. 293). Det fremtræder i bevidstheden, sådan som det nu engang er, som herskabsforhold. Og resultatet af kapitalens cykliske bevægelse er derfor ophævelsen af »modsætningsfyldt bevidsthedsopfattelse« (s. 125), dannelsen af klassebevidsthed. For os er det derimod omvendt: når denne modsætning mellem produktion og cirkulation er erkendt, er denne produktionsmådes væsen samtidigt begrebet. Problemet er, hvordan *totalprocessens mystifikation*, som bringer den nøjere overflademæssige bestemmelse af cirkulationen i samklang med produktionen, hænger sammen. Totalprocessens mystifikation udvikler Marx i kapitlet »Revenuerne og deres kilder«, på samme måde som han allerede i Kapitalens første bind har udviklet lønnens forhold som revenu til sin kilde arbejdet. Til sin konstruktion gør Projekt Klassenanalyse nu også krav på lønfetichen; ganske vist ikke som »bestanddel« af den »trinitariske formel«, men som *isoleret cirkulationsfenomen* (s. 124). Ikke desto mindre ligger lønfetichens betydning (ligesom også de andre fordrejede fremtrædelsesformer af ny-værdien) netop i dens fordrejning af produktionsmåden. Den opløser antagonismen mellem nødvendigt arbejde og mer-arbejde og harmoniserer produktionen i lønarbejderens bevidsthed. (Jvf. også note 71).

63. Das Kapital, I, kap. 48-51.

64. Theorien über den Mehrwert, 26.3, s. 445. Begrebet »overflade« anvendes ikke altid af Marx på samme måde. I det følgende tjener det blot kun som betegnelse for produktionens »fetichagtige former«. På denne måde er det udviklet som terminologi i diskussionen i München, Erlangen, Bremen, etc. (Jvf. Cirkular 1 og 3, MARXISTISCHEN GRUPPE/Theoriefraktion, Erlangen).

Den centrale tese i vores overvejelser går nu i den retning, at først med bestemmelsen af det borgerlige samfunds overflade gives de sammenhænge, som tillader at få greb om den borgerlige stats væsen; og det på en måde, som opløser vanskeligheder og meningsløsheder, som er indeholdt i de diskuterede statsafledninger.

Oversættelse
Tyge Kjær

KRISE OG AR- BEJDSLØSHED Arbejdsløshed og arbejdsløsheds- bevægelse i USA 1929-35	
PAUL MATTICK	
	BIDRAG TIL KRITIK AF DEN POLITISKE ØKONOMI
FORLAGET KURASJE KØBENHAVN 1973	

**PAUL MATTICK:
KRISE OG ARBEJDSLØSHED**

Matticks undersøgelse er i første omgang en konkret analyse af borgerskabets forhold til arbejdsløsheden i en af de mest afgørende perioder af kapitalismens udvikling. Men samtidig formår han hele tiden at holde sin analyse indenfor rammen af den marxistiske teori om kriser og sammenbrudstendenser i det kapitalistiske system. Derfor er Matticks arbejde eksemplarisk og af væsentlig betydning.

120 sider, Pris 16.00 kr.